

Natalia Banach

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie

ORCID: 0000-0002-8179-9760

TAJEMNICA ADWOKACKA JAKO ELEMENT REALIZACJI PRAWA DO SPRAWIEDLIWEGO PROCESU SĄDOWEGO ORAZ PRAWA DO POSZANOWANIA KORESPONDENCJI

Wprowadzenie

Problematyka zwolnienia z tajemnicy zawodowej adwokata oraz charakter tej tajemnicy zawodowej jest szeroko poruszany zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w doktrynie. Aby dokonać dalszych analiz tej tematyki, niezbędne jest dokonanie wykładni przepisów ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o advokaturze¹, zapisów Kodeksu Etyki Adwokackiej z dnia 14 grudnia 2011 r.², Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³, a także gwarancji zapisanych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.⁴ Wykładnia przepisów będzie dokonywana w zestawieniu z orzecznictwem polskich sądów powszechnych i orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Przedstawiony zostanie też pogląd Biura Rzecznika Praw Obywatelskich. Zważywszy, iż tajemnica zawodowa adwokatów jest nieodłącznym elementem wymiaru sprawiedliwości, błędne byłoby pominięcie ogólnie przyjętych norm moralnych społeczeństwa w odniesieniu do procesowej roli adwokata. W opracowaniu postawiono hipotezę, iż zachowanie tajemnicy zawodowej adwokatów jest częścią realizacji prawa do rzetelnego procesu oraz prawa do poszanowania życia prywatnego.

Nakreślona powyżej hipoteza skłania do postawienia kolejnych pytań badawczych. W pierwszej kolejności należało odpowiedzieć na pytanie, czym jest i jaką funkcję posiada tajemnica zawodowa adwokatów w samej działalności adwokackiej. Następnie trzeba było podjąć próbę określenia, w jakich przypadkach i na jakich zasadach można zwalniać adwokatów z tajemnicy zawodowej

¹ Dz.U. 2019, poz. 1513, dalej: p.o.a.

² Adwok.2011.12.14, dalej: kodeks etyki.

³ Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, dalej: Konstytucja RP.

⁴ Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284, dalej: Konwencja.

i czy w określonej sytuacji naruszenie tajemnicy nie jest naruszeniem praw osób korzystających z pomocy prawnej. W dalszej kolejności trzeba było odpowiedzieć na pytania związane z poglądem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącym ochrony prawa do rzetelnego procesu oraz prawa do poszanowania życia prywatnego poprzez zapewnienie przez odpowiednie instrumenty wymiaru sprawiedliwości bezpieczeństwa zachowania tajemnicy zawodowej adwokata.

Tajemnica zawodowa adwokatów w polskim systemie prawnym

Aby przejść do dalszych rozważań, niezbędna jest charakterystyka tajemnicy zawodowej adwokatów wynikająca z polskiego porządku prawnego. Tajemnica adwokacka, jak stanowi art. 6 p.o.a., to obowiązek nałożony na każdego adwokata zachowania w tajemnicy wszystkiego, czego się dowiedział w związku z udzielaniem pomocy prawnej. Adwokata nie można zwolnić od obowiązku zachowania w tajemnicy faktów, o których dowiedział się, udzielając pomocy prawnej⁵. Kodeks etyki nakłada ponadto obowiązek zabezpieczenia przed ujawnieniem lub niepożądanym wykorzystaniem nośników, na których umieszczone są informacje objęte tajemnicą⁶. Jednak w art. 180 k.p.k. zostaje określona zasada odbiegająca od charakteru tajemnicy zawodowej wynikającej z powyższych aktów prawnych. Mianowicie na postanowienie sądu dopuszczalne jest przesłuchanie adwokata co do faktów objętych tą tajemnicą w momencie, kiedy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu⁷. W doktrynie oraz w literaturze przedmiotu wyłaniają się dwa poglądy komentujące daną rozbieżność regulacji. Pierwszy pogląd określa art. 180 § 2 k.p.k. jako *lex specialis* do reguł wynikających z ustawy p.o.a.⁸ Drugi, pośrednio związany z pierwszym, wskazuje na znaczne ograniczenie znaczenia tajemnicy adwokackiej poprzez zastosowanie art. 180 § 2 k.p.k.⁹ Słuszne staje się więc stwierdzenie, iż istnieje szansa na niewłaściwe zastosowa-

⁵ Art. 6 p.o.a.: 1. Adwokat obowiązany jest zachować w tajemnicy wszystko, o czym dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej. 3. Adwokata nie można zwolnić od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się, udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę.

⁶ § 19 kodeks etyki: 1. Adwokat zobowiązany jest zachować w tajemnicy oraz zabezpieczyć przed ujawnieniem lub niepożądanym wykorzystaniem wszystko, o czym dowiedział się w związku z wykonywaniem obowiązków zawodowych. 2. Znajdujące się w aktach adwokackich materiały objęte są tajemnicą adwokacką. 3. Tajemnicą objęte są nadto wszystkie wiadomości, notatki i dokumenty dotyczące sprawy uzyskane od klienta oraz innych osób, niezależnie od miejsca, w którym się znajdują.

⁷ Art. 180 § 2 k.p.k.

⁸ Postanowienie SA w Krakowie z dnia 12 października 2015 r., sygn. II AKz 348/15, Lex nr 1997433.

⁹ D. Dudek, *Konstytucja i tajemnica adwokacka*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 29.

nie przesłanek dotyczącej zwolnienia adwokatów z tajemnicy zawodowej, co może skutkować bezpośrednim naruszeniem praw wynikających z art. 6 oraz art. 8 Konwencji oraz gwarancji konstytucyjnych.

Aby przejść do dalszych analiz, istotnym elementem jest kompleksowe spojrzenie na tajemnicę zawodową adwokatów i jej ochronę pod kątem dwóch podejść opisanych w literaturze. Mianowicie podejście utylitarne do definicji pozwala podkreślić jej szczególne znaczenie przy zachowaniu gwarancji procesowych¹⁰ oraz ważności instrumentów jej ochrony zapewnionych prawem. Ł. Chojniak wskazuje, iż to ujęcie utylitarne „pozwała spojrzeć się krytycznie na zakres przedmiotowy tajemnicy adwokackiej, a przez to na instrumenty prawne służące jej ochronie”¹¹. Tutaj też należy wspomnieć, iż korporacja zawodowa adwokatów określa zachowanie tajemnicy zawodowej jako obowiązek etyczno-prawny każdego przedstawiciela zawodu, obowiązek o bezwzględnym, nieograniczonym w czasie charakterze.

Natomiast podejście aksjologiczne ujmując tajemnicę jako instytucję służącą ochronie określonych wartości indywidualnych i publicznych przed zagrożeniami lub naruszeniami wynikającymi z ujawnienia informacji podlegającej tajemnicy. Aksjologiczne podejście stawia tajemnicę u podstaw prawidłowego funkcjonowania zawodu adwokata, zaraz obok niezależności oraz zaufania¹². Podkreśla istotę relacji adwokata z klientem, która jest podstawą codziennej pracy.

Kompleksowe spojrzenie na tajemnicę zawodową pozwala dostrzec, iż wartości wynikające z aksjologicznego podejścia do tajemnicy zawodowej są punktem wyjścia dla procesów normatywnych, w tym wewnętrznych procesów normatywnych korporacji adwokackiej. Ten aksjologiczny aspekt powinien nadawać tempo respektowaniu tej tajemnicy przez inne komponenty wymiaru sprawiedliwości, w tym stawiać jasne granice instrumentami mającymi na celu jej ochronę.

Istotną kwestią jest rola społeczna wpisana w zawód adwokata. Z. Czeszejko-Sochacki pisze: „nasza etyka adwokacka nie jest niczym innym, jak przeniesienie ogólnych zasad etycznych i zasad moralności na użytek tego zawodu. Nie jest to jednak mechaniczne przeniesienie, lecz wykorzystanie ogólnych zasad postępowania i współżycia, obowiązujących w naszym społeczeństwie, do rozwiązania tych zawodowych problemów, które rodzą się podczas wykonywania zawodu. Nasza etyka wzbogaca etykę ogólną, konkretyzuje ją w praktycznym działaniu”¹³. Można wywnioskować, iż obowiązek zachowania tajemnicy staje się w oczach klienta naturalnym i niezachwianym elementem relacji adwokat–

¹⁰ W. Marchwicki, *Tajemnica adwokacka. Analiza konstytucyjna*, Warszawa 2015, s. 15.

¹¹ Ł. Chojniak, *Ochrona informacji objętych tajemnicą adwokacką w toku postępowania karnego*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 142.

¹² P. Kardas, *O sposobach rozwiązywania kolizji norm i konfliktu dóbr w związku z tajemnicą adwokacką – tajemnica adwokacka w kontekście kolizji norm oraz konfliktu wartości*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 118.

¹³ Z. Czeszejko-Sochacki, *Etyka adwokacka jako narzędzie kształtowania postaw adwokatów*, „Palestra” 1975, nr 5–6, s. 9.

klient, jak i nieodłącznym elementem zapewniającym poczucie sprawiedliwości podczas postępowania sądowego. Ponadto normy etyczne odpowiadające regulacjom tajemnicy zawodowej nadają odpowiedni ton kontaktom nie tylko między adwokatem a klientem, ale również pomiędzy stronami konfliktu, usprawniając tym samym funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Społecznie adwokat postrzegany jest jako profesjonalna, niezależna część systemu ochrony praw. Wartości te wpływają na efektywność działania. Stają się elementami funkcjonowania adwokatury służącymi realizacji prawa do sądu. Obywatel dochodzący swoich praw lub wolności musi mieć gwarancję, że pełnomocnik lub obrońca, który prowadzi jego sprawę lub udziela porady prawnej, będzie posiadał możliwość pozwalającą dostatecznie zabezpieczyć jego interesy.

W orzecznictwie wskazywano, że ściganie przestępstw jest wykonywane w interesie społecznym i na każdej osobie wezwanej w tym charakterze co do zasady spoczywa obowiązek złożenia zeznania w charakterze świadka. Jednak od tej zasady przewidziane są wyjątki, w tym m.in. bezwarunkowa tajemnica obrończa oraz adwokacka tajemnica zawodowa. Doniosłość społeczna zawodów objętych przepisem art. 180 § 2 k.p.k., w tym zawodu adwokata, sprawia, że decyzja o zwolnieniu z tajemnicy zawodowej nie może być traktowana jak formalność. Zaufanie klienta do adwokata, warunkujące prawidłowe wykonywanie zadań adwokatury, jest wielką wartością, której naruszenie stanowi cenę za osiągnięcie sprawiedliwości, której bez tego by się nie osiągnęło¹⁴. Naruszenie tego zaufania wymaga dostatecznie poważnych powodów. Odmienne stosowanie przepisu art. 180 § 2 k.p.k. prowadziłoby do utrudnienia prawidłowego wykonywania zawodu zgodnie z zasadami adwokatury. Współpraca z klientem opiera się na zaufaniu dotyczącym przestrzegania przez pełnomocnika zasad etyki zawodowej, ale i pewności, że zachowa on w tajemnicy wszystkie przekazane mu informacje, które zazwyczaj mają charakter poufny i istotny życiowo.

Na tle powyższego można zadać pytanie, czy problem leży w wadliwym uregulowaniu prawnym kwestii tajemnicy adwokackiej, czy też w naruszaniu prawidłowo ustanowionego standardu?

Możliwość zwolnienia z tajemnicy zawodowej przedstawicieli adwokatury

Ustawodawca określił przesłankę zwolnienia adwokata przez sąd z jego tajemnicy zawodowej w art. 180 § 2 k.p.k. Z tego przepisu wynika, iż adwokat może zostać przesłuchany co do faktów objętych tą tajemnicą „tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu”. Dzięki regulacjom tego artykułu od 2017 r.

¹⁴ Postanowienie SA w Krakowie, sygn. II AKz 64/09, OSA 2012, nr 10, s. 15–27.

można zaobserwować tendencję wzrastającą przypadków oraz prób zwolnienia z tajemnicy zawodowej. Mianowicie jest coraz więcej przypadków dotyczących przeszukiwania adwokatów, ich kancelarii, mieszkań, komputerów, akt czy notatek. Odnotowano również wzrost liczby wezwań adwokatów w charakterze świadków w postępowaniach sądowych w porównaniu do lat wcześniejszych¹⁵.

W tym miejscu narastają wątpliwości odnośnie do interpretacji tego, co jest niezbędne dla wymiaru sprawiedliwości, jak również możliwości pozyskania przez organy innego dowodu, na podstawie których można dochodzić prawdy. W opracowaniach dotyczących art. 180 § 2 k.p.k. interpretuje się ten zapis jako instrument zapewniający odpowiedni poziom dobra publicznego w celu zapewnienia dobra jednostki (podejrzanego czy też oskarżonego). Powoduje to nieustającą kolizję tychże wartości. P. Kardas tłumaczy to zjawisko jako dominującym w aktualnej filozofii społecznej i politycznej dotyczącej stosowania prawa karnego. Innymi słowy wskazuje, że jest to podejście kolektywne, które skupia się na dominacji interesu ogólnego nad interesem jednostki, a tajemnicy adwokackiej nadaje charakter przeszkody na drodze do realizacji przyjmowanych celów społecznych¹⁶. Jednak biorąc pod uwagę gwarancje konstytucyjne oraz charakter społeczny zawodu adwokata, tajemnica zawodowa jest nieodłączną częścią realizacji prawa do rzetelnego procesu oraz prawa do poszanowania życia prywatnego i należy przyjąć bardziej liberalne podejście skupiające się na ochronie praw i wolności jednostki¹⁷.

Z przepisu art. 180 § 2 k.p.k. wynika, że zwolnienie z tajemnicy adwokackiej musi nastąpić przy kumulatywnym spełnieniu dwóch przesłanek, tj. gdy przesłuchanie świadka co do faktów objętych tajemnicą ma nie tylko istotne znaczenie dla wyjaśnienia okoliczności sprawy, ale jest również niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a także gdy okoliczności, których ma dotyczyć to przesłuchanie, nie mogą zostać ustalone na podstawie innych dowodów. Zgodnie z ugruntowanym orzecnictwem w tym zakresie należy starannie rozważyć okoliczności konkretnej sprawy i podejmować decyzje o zwolnieniu adwokata od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej tylko wtedy, gdy ujawnienie okoliczności objętych tą tajemnicą – i to właśnie przez adwokata – jest rzeczywiście nieodzowne dla zapewnienia prawidłowego wyrokowania, bo brak jest w tym przedmiocie innych dowodów w sprawie¹⁸.

¹⁵ W całym 2017 r. zanotowano w Izbie Adwokackiej w Warszawie 66 przypadków próby zwolnienia adwokatów z tajemnicy, a do 8 maja 2018 r. – 16 takich przypadków. M. Pietrzak, A. Krysztofowicz, *Wsparcie adwokata w procedurze zwolnienia z tajemnicy adwokackiej przez radę adwokacką. Mechanizmy i dobre praktyki wypracowane przez ORA Warszawa* [w:] *Ochrona tajemnicy adwokackiej (radcy prawnego) a działania władzy 2019 r.*, s. 65.

¹⁶ P. Kardas, *Zasady ochrony tajemnicy adwokackiej w polskim systemie prawa. (Kilka uwag o praktyce sądów w zakresie zwalniania adwokatów z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej w postępowaniu karnym)* [w:] *Ochrona tajemnicy adwokackiej (radcy prawnego) a działania władzy 2019 r.*, s. 18–19.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Postanowienie SA w Katowicach z dnia 4 marca 2009 r., sygn. II AKz 151/09.

Prawo do rzetelnego procesu oraz prawo do poszanowania życia prywatnego na tle tajemnicy adwokackiej

W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż prawo do rzetelnego procesu oraz prawo do poszanowania życia prywatnego, wynikające zarówno z Konstytucji RP, jak i Konwencji, posiada aspekt materialny i proceduralny¹⁹.

Na przykładzie art. 45 Konstytucji RP: „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd” można wywnioskować, iż aspekt materialny polega na zapewnieniu przez władze publiczne warunków wypełniających przesłanki powyższej gwarancji, co ma odzwierciedlenie w art. 31 oraz 41 Konstytucji RP, oczywiście z zachowaniem wyjątków przewidzianych przez ustawę, np. w przypadku wyłączenia jawności postępowania. Natomiast aspekt proceduralny polega na zapewnianiu możliwości dochodzenia materialnej części tego prawa w sytuacji, kiedy ta zostanie naruszona²⁰. Należy zgodzić się, iż w sytuacji, w której nie ma zapewnionych odpowiednich i skutecznych instrumentów oraz procedur zapewniających wyegzekwowanie prawidłowego stanu rzeczy, wynikający z przepisu aspekt materialny tego prawa jest zupełnie bezskuteczny.

M. Pietrzak również podkreśla elementy niezbędne do realizacji proceduralnego aspektu praw. Mianowicie konieczne jest istnienie niezależnego wymiaru sprawiedliwości. Biorąc pod uwagę przepis art. 6 Konwencji²¹ oraz gwarancje

¹⁹ M. Pietrzak, *Tajemnica adwokacka jako fundamentalny element systemu ochrony praw i wolności*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 90.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Art. 6 [Prawo do rzetelnego procesu sądowego]: 1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. 2. Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. 3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.

konstytucyjne, sąd powinien być niezawisły i bezstronny, ustanowiony przez ustawę, rozpatrywać sprawy sprawiedliwie i publicznie w rozsądnym terminie. W uzupełnieniu do powyższego należy zaznaczyć, że konieczny jest też dostęp do profesjonalnej pomocy prawnej. Bez pełnomocnika czy obrońcy nie mamy realizacji prawa dostępu do rzetelnego procesu. Państwo nie może wymagać od obywateli specjalistycznej wiedzy prawniczej, która ułatwi im należyłą ochronę swoich interesów. Tym samym należy podkreślić istotę aspektu społecznego tajemnicy adwokackiej.

Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego oraz Biura Rzecznika Praw Obywatelskich

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 3 lutego 2004 r. zgłosiło swój udział w postępowaniu w sprawie połączonych skarg wnoszących o stwierdzenie niezgodności art. 180 § 2 k.p.k. z art. 2, art. 17, art. 31 ust. 3, art. 42 ust. 1, art. 49 oraz art. 51 ust. 2 Konstytucji RP²². W piśmie Rzecznik stwierdził też niezgodność tego artykułu w zakresie, w jakim zezwala na zwolnienie radców prawnych z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej, z zasadami demokratycznego państwa prawa urzeczywistniającymi zasady sprawiedliwości społecznej²³, co w konsekwencji narusza prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy²⁴.

W uzasadnieniu swego stanowiska Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że istnienie niezależnego od organów władzy publicznej systemu świadczeń pomocy prawnej jest wymogiem demokratycznego państwa prawa. Dlatego poszukujący pomocy powinien mieć możliwość w sposób nieskrępowany przekazywać informacje o własnej sytuacji faktycznej i prawnej osobie udzielającej pomocy. Ochrona tajemnicy informacji uzyskanej od osoby zwracającej się o pomoc prawną wynika z zasady państwa prawnego. Dodatkowo instytucjonalną gwarancję świadczenia pomocy prawnej przynosi art. 17 ust. 1 Konstytucji RP, który przewiduje możliwość tworzenia samorządów zawodowych osób wykonujących zawody zaufania publicznego. Zdaniem Rzecznika ochrona tajemnicy wynika również z prawa do obrony wyrażonego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, gdyż zakresu tego przepisu nie można ograniczać do tzw. tajemnicy obrońcy w postępowaniu karnym; przeciwnie – ochrona poufności powinna obejmować także konsultacje i porady prawne u osób niewystępujących w postępowaniu jako obrońcy. Wskazał, że również skuteczne korzystanie z prawa do sądu i do zaskarżania orzeczeń wydanych w I instancji (art. 45 ust. 1 i art. 78 Konstytucji RP) wymaga gwarancji poufności informacji przekazywanych udzielającemu porady

²² Wyrok TK, sygn. SK 64/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 107, Lex nr 133768.

²³ Art. 2 Konstytucja RP.

²⁴ Art. 45 Konstytucja RP.

prawnej czy pełnomocnikowi strony w postępowaniu. W świetle art. 49 Konstytucji RP prawo do ochrony poufności jest zarówno prawem podmiotowym osoby świadczącej pomoc prawną, jak i jej klienta. Dlatego zdaniem Rzecznika udzielanie pomocy prawnej przez radcę prawnego w ramach wykonywania zawodu zaufania publicznego objęte jest wzmocnionymi gwarancjami konstytucyjnymi jako forma zinstytucjonalizowanego systemu pomocy prawnej.

Przechodząc do analizy art. 180 § 2 k.p.k., należy nadmienić, że w piśmie zgłaszającym swój udział w postępowaniu Rzecznik zwrócił uwagę na wyjątkowy charakter tego przepisu. Jego treść podyktowana jest celami postępowania karnego, tj. ustaleniem prawdy materialnej i wydaniem prawidłowego orzeczenia. Przepis ten służy zatem prawidłowej realizacji konstytucyjnego prawa do sądu, może też służyć ochronie osoby oskarżonej. Tajemnica zawodowa osoby udzielającej pomocy prawnej nie została ustanowiona w interesie tejże osoby, lecz w interesie osoby poszukującej pomocy prawnej, a pośrednio – w interesie wymiaru sprawiedliwości. W konsekwencji Rzecznik przyznał, że istnieje konstytucyjne uzasadnienie wyjątku wprowadzonego w art. 180 § 2 k.p.k. Jednak o niezgodności z Konstytucją art. 180 § 2 k.p.k. decydują kryteria dopuszczalności uchylecia tajemnicy zawodowej. Nie spełniają one warunku dostatecznej określoności. Zarzut ten dotyczy zwłaszcza pierwszego kryterium, a mianowicie dobra wymiaru sprawiedliwości, dla którego przesłuchanie radcy prawnego co do faktów objętych tajemnicą zawodową ma się okazać niezbędne. Zdaniem Rzecznika sformułowanie to nie daje żadnych wskazań co do sposobu rozwiązania kolizji dwóch konstytucyjnych wartości: celów postępowania karnego i tajemnicy radcowskiej. W ocenie Rzecznika nie można przyjąć, że dążenie do realizacji celów prawa karnego zawsze przeważa nad potrzebą ochrony tajemnicy zawodowej.

Rzecznik podkreślił, że zastosowane w art. 180 § 2 k.p.k. kryterium dobra wymiaru sprawiedliwości, będące klauzulą generalną oraz niejednoznaczną, w połączeniu z fakultatywnością zwalniania przez sąd z obowiązku dochowania tajemnicy grozi arbitralnością podejmowanych rozstrzygnięć, które ciężko będzie zweryfikować pod kątem tego kryterium. Jednocześnie, jak podkreślił Rzecznik, drugie z kryteriów wskazanych w art. 180 § 2 k.p.k., choć bardziej jednoznaczne, też nie spełnia wymogów konstytucyjnych. Sama niemożność przeprowadzenia innego dowodu poza przesłuchaniem obrońcy nie jest wystarczająca dla uchylecia tajemnicy zawodowej.

Niestety Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 22 listopada 2004 r.²⁵ stwierdził, iż przepisy regulujące działalność poszczególnych zawodów zaufania publicznego traktują tajemnicę zawodową jako obowiązek ciążyący na przedstawicielach tychże zawodów, nie zaś jako ich prawo. Trybunał dalej uznał, iż wynika to bezpośrednio z przepisów poszczególnych korporacji. W przypadku ad-

²⁵ Wyrok TK, sygn. SK 64/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 107, Lex nr 133768.

wokatury zgodnie z art. 6 ustawy o adwokaturze „adwokat jest obowiązany zachować w tajemnicy wszystko, o czym dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej” (ust. 1), a ponadto „adwokata nie można zwolnić od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę” (ust. 3). Trybunał uznał również, iż prawo do prywatności i poufności udzielonych informacji służy ochronie klienta.

Jednak tym samym powstaje problem wartości w momencie, kiedy to adwokat staje przed obowiązkiem zachowania tajemnicy i zabezpieczenia tym samym dobra klienta i obowiązkiem złożenia zeznań, co Trybunał Konstytucyjny utożsamia z dobrem wymiaru sprawiedliwości. Tutaj Trybunał wskazał, iż przewidziane przez ustawodawcę przesłanki zwolnienia z tajemnicy mają na celu dobro interesu ogólnego, a w momencie konfliktu priorytet należy nadać właśnie wartości dobra wymiaru sprawiedliwości.

Jednocześnie Trybunał Konstytucyjny zwrócił się w kierunku praktyki stosowania art. 180 § 2 k.p.k. zwracając uwagę, iż przy wnioskowaniu o zwolnienie z tajemnicy zawodowej ważne jest nie tylko spełnienie przesłanek, ale również przekonanie sądu, iż okoliczności, na które chcemy przesłuchać adwokata (radcę prawnego), ma znaczenie dla ustalenia prawdy materialnej o popełnionym czynie i jego sprawcy.

Tendencja polskich sądów powszechnych w zakresie uchylenia tajemnicy zawodowej adwokatów

Sąd Rejonowy w Katowicach postanowieniem z dnia 28 listopada 2017 r.²⁶ na wniosek prokuratora zwolnił adwokata z tajemnicy adwokackiej celem jego przesłuchania co do okoliczności dotyczących przedłożenia mu dokumentu, nakazując tym samym dobrowolne jego wydanie w postaci oryginału mogącego stanowić dowód w sprawie²⁷. Sąd argumentował, iż pozyskanie powyższego dokumentu, i to w formie oryginału, jest niezbędne do ustalenia okoliczności dotyczących fałszerstwa podpisu, bowiem jedynie wtedy powołany ewentualnie w sprawie biegły z zakresu pisma ręcznego będzie w stanie ocenić autentyczność podpisów znajdujących się w stopce tego dokumentu.

Sąd odniósł się w postanowieniu do wartości „dobra wymiaru sprawiedliwości” określonego w art. 180 § 2 k.p.k. Określił, iż jest to sytuacja, w której znaczenie będzie odgrywał społeczny interes w ujawnieniu okoliczności objętych tajemnicą zawodową przewyższający konieczność ochrony wartości, które leżą

²⁶ Postanowienie z uzasadnieniem SR Katowice-Wschód w Katowicach z dnia 28 listopada r., sygn. III Kp 440/17.

²⁷ Była to umowa cesji przelewu wierzytelności podpisana w obecności notariusza.

u źródeł bezwzględne go charakteru tajemnicy radcowskiej²⁸. Jednak Sąd dalej podkreśla, że nie powinno się z góry przyjmować „dobra wymiaru sprawiedliwości” jako wartości nadrzędnej nad ochroną tajemnicy zawodowej, ponieważ ta leży również w interesie społecznym i w interesie samego wymiaru sprawiedliwości. Pomimo tak przedstawionej argumentacji Sąd zdecydował na przychylnie rozpatrzenie wniosku o zwolnienie adwokata z tajemnicy zawodowej, nie widząc innych możliwości dowodowych sprawdzających autentyczność podpisów.

W tym miejscu należy przywołać kolejne orzeczenie Sądu Apelacyjnego²⁹, który rozpatrywał zaskarżone przez adwokata postanowienie. Orzekający na podstawie art. 180 § 2 k.p.k. Sąd Okręgowy postanowił zwolnić adwokata z zachowania tajemnicy adwokackiej celem jego przesłuchania w charakterze świadka na okoliczności dotyczące zasad sporządzania dokumentów dla klienta podczas pełnienia pomocy prawnej oraz zasad współpracy z klientem, w tym opisanie wykonywanych czynności dotyczących zawarcia umów przez klienta, czynności, jakie mogła wykonywać osoba trzecia dla klienta, jak również charakteru współpracy z poszczególnymi osobami pracującymi dla klienta.

Skarżący adwokat wskazał, że zakres okoliczności objętych zwolnieniem powinien być oznaczony dokładnie, a zwolnienie z tajemnicy adwokackiej musi nastąpić przy kumulatywnym spełnieniu dwóch przesłanek, tj. gdy przesłuchanie świadka co do faktów objętych tajemnicą ma nie tylko istotne znaczenie dla wyjaśnienia okoliczności sprawy, lecz jest niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a także gdy okoliczności, których ma dotyczyć przesłuchanie, nie mogą zostać ustalone na podstawie innych dowodów. Skarżący określił, że powyższe zwolnienie z obowiązku zachowania tajemnicy adwokackiej skutkuje tym, że zwolniony z obowiązku zachowania tajemnicy adwokat występowałby w roli konsultanta prokuratury, co w jego odczuciu mija się ze społecznym charakterem zawodu zaufania publicznego, jakim jest adwokat.

W tym przypadku Sąd Najwyższy poczynił rozważania w temacie przedmiotowego aspektu tajemnicy. Argumentował, iż zakres zwolnienia z tajemnicy odwołuje się do umocowania/ umocowań do świadczenia usługi prawnej przez adwokata, które mają charakter jawny. W wątpliwość podał zasadność powoływania się na ochronę wynikającą z tajemnicy adwokackiej w przypadku ochrony informacji dotyczących zasad współpracy z klientem. Podobnie argumentował pozostałe punkty dotyczące zwolnienia z tajemnicy. Przez mało precyzyjne określenie punktów we wniosku może dojść do sytuacji, iż podczas przesłuchania adwokata mogą paść pytanie przekraczające „jawność” wynikającą z umocowania.

²⁸ Tajemnicy adwokackiej – w tym miejscu należy przyjąć omyłkę pisarską Sądu, ponieważ sprawa dotyczy zwolnienia z tajemnicy zawodowej adwokata.

²⁹ Postanowienie z uzasadnieniem SA w Krakowie z dnia 14 listopada 2017 r., sygn. II AKz 432/17.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na trudność polskich sądów powszechnych przy określaniu znaczenia przesłanki dotyczącej „dobra wymiaru sprawiedliwości”. Kształtują się dwa poglądy dotyczące interpretacji. „Docenienie wielkiej rangi tej tajemnicy zawodowej i jej miejsca w organizacji życia społecznego jest nieodłącznym elementem całego systemu ochrony prawnej oraz warunkiem *sine qua non* prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w demokratycznym państwie prawnym (...), zaś z tego powodu należyte respektowanie tej tajemnicy leży także w dobrze pojętym interesie publicznym”³⁰, co umiejscawia zachowanie tajemnicy zawodowej w ramach „dobra wymiaru sprawiedliwości”. Powyższe przykłady określają jedynie niepokojącą tendencję zwalniania z tajemnicy zawodowej profesjonalnych pełnomocników.

Stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoich orzeczeniach podkreśla tajemnicę zawodową jako niezbędny element ochrony praw człowieka. Akcentuje również, iż zachowanie w tajemnicy wszystkiego, czego dowiedział się adwokat w związku z udzielaniem pomocy prawnej, wynika z gwarancji wynikających z art. 8 Konwencji³¹. W sprawie *Laurent vs. Francji* Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku z 24 maja 2018 r.³² stwierdził, iż przejęcie przez policjanta w holu sądowym dokumentów, które obrońca chciał przekazać swoim klientom, stanowiło naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i korespondencji. Skargę do Trybunału wniósł francuski adwokat, który w roli obrońcy z urzędu prowadził sprawę dwóch klientów oskarżonych o popełnienie przestępstwa. Po przeprowadzeniu posiedzenia skarżący ubrany w togę oczekiwał na korytarzu na swoich klientów w celu przekazania każdemu z nich odręcznie sporządzonej notatki zawierającej jego dane kontaktowe. Eskortujący aresztowanych policjant przejął te dokumenty i sprawdził ich treść, zanim przekazał je klientom skarżącego.

Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji oraz przypomniał, że chroni poufność komunikacji bez względu na jej treść i formę, nawet jeżeli jej odbiorca

³⁰ Postanowienie SA w Szczecinie z dnia 29 października 2013 r., sygn. II AKz 330/13, OSASz 2014, nr 2, poz. 37.

³¹ 1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

³² Prawo do poszanowania korespondencji. Przejęcie notatki przekazanej przez adwokata pozbawionemu wolności klientowi, przewożonemu pod eskortą policyjną, *Laurent vs. Francja* – wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, sygn. 28798/13, Lex nr 2491425.

jest pozbawiony wolności. Tym samym sporządzona odręcznie notatka wręczona przez adwokata swojemu klientowi jest chroniona jako korespondencja w rozumieniu tego art. 8.

Powyższe orzeczenie jest w pełni zgodne z porządkiem prawnym dotyczącym tajemnicy zawodowej adwokatów w Polsce. Trzeba w tym miejscu wskazać na rozróżnienie pomiędzy tajemnicą adwokacką a tajemnicą obrończą. Zgodnie z ustalonym orzecznictwem Trybunału korespondencja pomiędzy prawnikiem a klientem jest poufna i podlega ochronie, lecz nie jest to jednak ochrona bezwzględna. W wyjątkowych przypadkach, gdy zaistnieje uzasadnione podejrzenie poważnego naruszenia prawa w drodze takiej korespondencji i gdy naruszenia tego nie da się wykryć w inny sposób niż poprzez zapoznanie się z treścią korespondencji, na mocy decyzji sądowej treść tej korespondencji może zostać ujawniona³³. Jednak p.o.a. gwarantuje bezwzględną ochronę tajemnicy. Zdaje się tym samym uniemożliwiać zwolnienie adwokata z tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się, udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę, tym samym uniemożliwia zatrzymanie przez organy ścigania dokumentacji objętej tajemnicą. Zważywszy na szczególną rolę profesjonalnych pełnomocników prawnych jako zawodowych obrońców w systemie karnego wymiaru sprawiedliwości, niezbędną dla pełnej realizacji zasad rzetelnego procesu, uregulowanie takie należy uznać za zgodne z konwencyjnymi standardami ochrony praw podstawowych.

W 2012 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił wyjątkową rolę adwokata w aspekcie społecznym. W orzeczeniu wskazano, że „adwokatom została przypisana zasadnicza rola w demokratycznym społeczeństwie, to jest rola obrony stron procesowych. Adwokaci nie mogą jednak wywiązać się z tego podstawowego zadania, jeżeli nie mogą zagwarantować osobom, których bronią, poufności wzajemnej komunikacji. Chodzi tu o relację zaufania pomiędzy adwokatami a klientami, która jest niezbędna dla wypełnienia wskazanej misji. Ta dodatkowa ochrona przyznawane przez art. 8 stosunkom między adwokatami a klientami oraz ich podstawom (...) tajemnica adwokacka jest szczególnie chroniona przez ten artykuł”³⁴. Artykuł 45 Konstytucji RP, podobnie jak art. 8 Konwencji, umiejscawia tajemnicę adwokacką w proceduralnych ramach prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Adwokat zwolniony z tego obowiązku nie posiada odpowiednich instrumentów do zapewnienia obrony dla swojego klienta. Co więcej, M.A. Nowicki wskazuje, iż zachowanie tajemnicy jest związane z poszanowaniem prawa klienta do rzetelnego procesu sądowego, w szczególności w zakresie, w jakim obejmuje prawo oskarżonego do wolności od samooskarżania³⁵.

³³ K. Warecka, *Strasburg: odręczna notatka od adwokata do jego klienta to poufna korespondencja, objęta tajemnicą obrończą. Laurent przeciwko Francji – wyrok ETPC z dnia 24 maja 2018 r., skarga nr 28798/13*, Lex/el. 2018.

³⁴ Wyrok ETPC z 6 grudnia 2012 r., Michaud vs. Francja, skarga nr 12323/11.

³⁵ M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (lipiec-grudzień 2012 r.)*, „Palestra” 2013, nr 1–2, s. 193.

Podsumowanie

Bez wątpienia w polskim porządku prawnym istnieją rozbieżności poglądowe dotyczące zachowania tajemnicy zawodowej i jej przedmiotu. Podsumowując, należy przyjąć, że art. 180 § 2 k.p.k. to *lex specialis* do regulacji zawartych w p.o.a. Jednak biorąc pod uwagę tendencję zwalniania z obowiązku zachowania tajemnicy adwokackiej wyłaniającą się w orzecznictwie polskich sądów powszechnych, należy wyszczególnić prawdopodobieństwo naruszenia prawa do sprawiedliwego procesu sądowego oraz naruszenia tajemnicy korespondencji.

Kompleksowe spojrzenie na istotę tajemnicy pozwala zwrócić się ku stronom postępowania, ponieważ prawo do rzetelnego procesu oraz prawo do poszanowania życia prywatnego stanowią gwarancję przysługującą każdemu obywatelowi państwa demokratycznego. Tajemnica zawodowa jest nieodzownym element proceduralnej części ochrony tych gwarancji. Zwolnienie z obowiązku zachowania tajemnicy adwokackiej powinno być możliwe w przypadkach poważnego zagrożenia jednostki. Ustawodawca określa przesłanki zwolnienia adwokata przez sąd z jego tajemnicy zawodowej w art. 180 § 2 k.p.k. Z zapisu wynika, iż adwokat może zostać przesłuchany co do faktów objętych tą tajemnicą „tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu”. Jednak w orzecznictwie sądów powszechnych można zauważyć trudność w klasyfikacji sytuacji podlegającej pod przesłankę „dobra wymiaru sprawiedliwości”. Słusznie podkreśla Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, że zastosowane w art. 180 § 2 k.p.k. kryterium dobra wymiaru sprawiedliwości jest klauzulą generalną oraz niejednoznaczną, w połączeniu z fakultatywnością zwalniania przez sąd z obowiązku dochowania tajemnicy grozi arbitralnością podejmowanych rozstrzygnięć. Biorąc pod uwagę aspekt społeczny tajemnicy zawodowej oraz wpływy norm etycznych na ogólne funkcjonowanie zawodowe i wpływ tych norm na procesy normatywne, organy orzekające zawsze powinny mieć na uwadze dobro uczestników postępowania z racji ich „słabszej” pozycji wynikającej z braku specjalistycznej wiedzy prawniczej. Kolejną kwestią jest rozbieżność w definiowaniu przedmiotu tajemnicy adwokackiej. Interesującym stanowiskiem w tym aspekcie jest sprawa prowadzona przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (*Laurent vs. Francja*), w której to pod ochronę wynikającą z tajemnicy adwokackiej podciągnięta została odrębnie sporządzona notatka z podstawowymi danymi adwokata. Trybunał jednoznacznie podkreślił, że tajemnica adwokacka chroni poufność komunikacji bez względu na jej treść i formę.

Rolą adwokata w wymiarze sprawiedliwości jest wykorzystanie swojej wiedzy do działania wyłącznie w imię obrony swojego klienta i zapewnienie mu przez to możliwości przystąpienia do sprawiedliwego procesu sądowego, zagwarantowanie mu, iż wszystko, co zostanie przekazane w granicach komunikacji

klient–adwokat, będzie chronione tajemnicą. Do funkcjonowania takiego stanu rzeczy niezbędne jest respektowanie takiego charakteru tajemnicy przez innych uczestników wymiaru sprawiedliwości.

Bibliografia

- Chojniak Ł., *Ochrona informacji objętych tajemnicą adwokacką w toku postępowania karnego*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Czeszejko- Sochacki Z., *Etyka adwokacka jako narzędzie kształtowania postaw adwokatów*, „Palestra” 1975, nr 5–6.
- Dudek D., *Konstytucja i tajemnica adwokacka*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Kardas P., *O sposobach rozwiązywania kolizji norm i konfliktu dóbr w związku z tajemnicą adwokacką – tajemnica adwokacka w kontekście kolizji norm oraz konfliktu wartości*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Kardas P., *Zasady ochrony tajemnicy adwokackiej w polskim systemie prawa. (Kilka uwag o praktyce sądów w zakresie zwalniania adwokatów z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej w postępowaniu karnym)* [w:] *Ochrona tajemnicy adwokackiej (radcy prawnego) a działania władzy 2019 r.*
- Marchwicki W., *Tajemnica adwokacka. Analiza konstytucyjna*, Warszawa 2015.
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (lipiec–grudzień 2012 r.)*, „Palestra” 2013, nr 1–2.
- Pietrzak M., „Tajemnica Adwokacka jako fundamentalny element systemu ochrony praw i wolności”, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Warecka K., *Strasburg: odrębna notatka od adwokata do jego klienta to poufna korespondencja, objęta tajemnicą obrończą. Laurent przeciwko Francji – wyrok ETPC z dnia 24 maja 2018 r., skarga nr 28798/13, Lex/el. 2018.*

Streszczenie

Problematyka zwolnienia z tajemnicy zawodowej adwokata oraz charakter tej tajemnicy zawodowej jest szeroko poruszany zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w doktrynie. Aby dokonać analiz tej tematyki, niezbędne było dokonanie wykładni przepisów ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze, zapisów Kodeksu Etyki Adwokackiej z dnia 14 grudnia 2011 r., Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., a także gwarancji zapisanych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. Wykładnia była dokonywana w zestawieniu z orzecznictwem polskich sądów powszechnych i orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Przedstawiono również pogląd Biura Rzecznika Praw Obywatelskich. Zważywszy, iż tajemnica zawodowa adwokatów jest nieodłącznym elementem wymiaru sprawiedliwości, błędne byłoby pominięcie ogólnie przyjętych norm moralnych społeczeństwa w odniesieniu do procesowej roli adwokata. W opracowaniu postawiono hipotezę badawczą, iż zachowanie tajemnicy zawodowej adwokatów jest częścią realizacji prawa do rzetelnego procesu oraz prawa do poszanowania życia prywatnego. Artykuł miał na celu podkreślenie istoty zachowania tajemnicy adwokackiej przez adwokatów jako nieodłącznego elementu obrony strony postępowania oraz wskazanie rozbieżności interpretacyjnych pomiędzy polskimi sądami a orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Słowa kluczowe: tajemnica adwokacka, tajemnica zawodowa, adwokatura, prawo do sprawiedliwego procesu, prawo do poszanowania korespondencji, wymiar sprawiedliwości, prawa człowieka, zawód zaufania publicznego

ATTORNEY-CLIENT PRIVILEGE AS AN ELEMENT OF IMPLEMENTING THE RIGHT TO A FAIR JUDICIAL PROCESS AND THE RIGHT TO RESPECT CORRESPONDENCE

Summary

The issue of exemption from the attorney-client privilege and the nature of this attorney-client privilege is widely discussed both in the literature on the subject and in the doctrine. In order to analyze this subject, it was necessary to interpret the provisions of the Law on the Bar Act (26 May 1982), the provisions of the Code of Bar Ethics (23 December 2011) the Constitution of the Republic of Poland (2 April 1997), both guarantees enshrined in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Rights of liberty from 1950. The interpretation was made in conjunction with Polish case law common courts and case law of the European Court of Human Rights. This also presents the view of the Polish Ombudsman's Office. Given that the professional secrecy of lawyers is an inseparable element of justice, it would be wrong to omit the generally accepted moral norms of society in relation to the procedural role of a lawyer. The thesis put forward that the professional secrecy of lawyers is part of the implementation of the right to a fair trial and the right to respect for private life. The purpose of the work was to emphasize the essence of lawyers' secrecy as an inseparable element of defense of the parties to the proceedings and to indicate interpretation differences between Polish courts and the case law of the European Court of Human Rights.

Keywords: lawyer's secret, professional secret, the Bar, the right to a fair trial, the right to respect for correspondence, the administration of justice, human rights, the profession of public trust